

УДК 373.5.016 (477) С. Чавдаров (043.3)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2025.21.08>

Ольга ПЛАХОТНИК, д-р пед. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0002-7732-5554
e-mail: olgaplakhotnik@hotmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ САВИ ЧАВДАРОВА

Вступ. Проаналізовано творчий шлях Сави Чавдарова. Дослідження здійснюється на основі літературних та архівних джерел, які підтверджують недостатню розробленість питання теоретичного обґрунтування основних напрямів його науково-педагогічної й науково-дослідної діяльності. Ідейно-моральні переконання вченого, його світоглядні позиції залишалися майже незмінними протягом усього періоду активної педагогічної діяльності. Однак аналіз творчої спадщини С. Чавдарова свідчить про наявність різних етапів його педагогічної діяльності, які відрізняються за змістом і характером.

Результати. Систематизація й узагальнення творчої спадщини С. Чавдарова, його внесок у розвиток освіти України у 20–60-ті рр. ХХ ст. стали основою нашого дослідження. Застосувавши біографічний, історико-системний, феноменологічний і логіко-теоретичний методи, як інструменти дослідження вітчизняної історії педагогіки, зроблено спробу проаналізувати його науково-педагогічну та науково-дослідну діяльність.

Основною рисою педагогічної діяльності Сави Чавдарова є її гармонійне поєднання з постійним науковим пошуком. Для Сави Чавдарова його викладацька робота в закладах вищої освіти, науково-дослідних установах була стимулом педагогічних пошуків з метою наукового обґрунтування принципово нових теоретичних засад дидактики, удосконалення змісту освіти, виховання учнівської і студентської молоді.

Висновки. Теоретичні і практичні ідеї вченого щораз знаходили відображення в різних напрямках його науково-педагогічної діяльності: а) у поглибленому вивченні дидактичних проблем; б) у методичній й науково-дослідній діяльності; в) в теорії і практиці організації й забезпеченні виховної роботи у середній і вищій школі; г) у підготовці навчально-методичного забезпечення для учнів загальноосвітніх шкіл, для викладачів і студентів, а також у підготовці вчителів і викладачів вищої школи.

Ключові слова: науково-педагогічна і науково-дослідна діяльність Сави Чавдарова, наукове обґрунтування нових теоретичних засад дидактики, удосконалення змісту освіти, навчально-методичне забезпечення, професійна підготовка вчителів та викладачів вищої школи.

Вступ

Сучасна парадигма освіти та виховання студентської й учнівської молоді вимагає глибокого критичного осмислення минулого, яке б сприяло поліпшенню умов життя людини та її подальшого розвитку. Звернення дослідників до історії педагогіки, а також переоцінка певних фактів життя та діяльності окремих особистостей, дозволяють по-новому оцінити досягнення вітчизняної педагогіки в контексті історичних подій і використати їх для формування й удосконалення нових освітніх технологій в умовах соціальних змін в Україні.

Актуальним завданням сьогодення є відродження української школи, яка повинна інтегрувати найкращі народні та загальнолюдські ідеали й традиції, а також здобутки вітчизняної та світової педагогічної думки минулого і сучасності.

На межі ХХ–ХХІ ст. з'явилося багато праць, присвячених новому осмисленню спадщини окремих педагогів-мислителів, відкриттю нових імен, а також поверненню в історико-педагогічний контекст періодів становлення й розвитку освіти.

Мета статті. Для дотримання логіки історико-педагогічних досліджень і розширення наукового знання про видатного науковця ми звернулися до характеристики постаті Сави Христофоровича Чавдарова, який частину свого життя присвятив роботі завідувача кафедри педагогіки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка та спробували розкрити науково-педагогічну й дослідницьку діяльність вченого.

Огляд літератури. Зважаючи на зацікавленість наукової спільноти до особистості С. Чавдарова, до його творчості, ми знаходимо дисертаційні дослідження, статті його учнів, зокрема А. Алексюка, З. Бакум, Л. Березівської, О. Біляєва, Л. Бондар, Н. Гов'ядовської, А. Кузьменко, В. Масальського, В. Палатної,

С. Яворської й ін., та бачимо, що з погляду поглибленого вивчення науково-педагогічної та дослідницької діяльності, присвяченої його роботі на посаді завідувача кафедри педагогіки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, внеску С. Чавдарова в розвиток української вищої освіти, які дуже тісно пов'язані з реформуванням змісту, форм, методів навчання, а також навчальну діяльність школярів, її оцінювання, праці С. Чавдарова вивчалися недостатньо.

Дослідженням встановлено, що пік творчої діяльності С. Чавдарова припадає на 30–50-ті рр. ХХ ст. Надзвичайно складний період, якому притаманна була заідеологізованість науки взагалі та психолого-педагогічних наук зокрема, різноманітністю поглядів учених, які мали "сповідувати" партійну заангажованість. Проте, здійснюючи об'єктивний аналіз педагогічної спадщини Сави Христофоровича Чавдарова, варто високо оцінити його доробок, спираючись на його наукові праці, якими ми, відібравши найактуальніше, послуговуємось і нині.

Роздумуючи над педагогічною спадщиною Сави Чавдарова, важко розмежувати суто педагогічну й наукову творчість вченого, адже вони сприймаються як одне ціле. Зважаючи на те, що провідною тенденцією розвитку вітчизняного класичного університету була навчальна діяльність, тож викладачі університету мали тісно поєднувати викладання з відповідними науковими дослідженнями.

Досліджуючи окремі аспекти педагогічної діяльності Сави Христофоровича Чавдарова, Л. Бондар і Л. Березівська відзначають, що С. Чавдаров стояв на позиції створення нової єдиної трудової школи, ще коли у 1926–1929 рр. працював інспектором сільських шкіл Київського окружного відділу народної освіти. Свою активну організаційно-методичну роботу він розпочав саме з того часу: займався поглибленим вивченням потреб сільської школи, аналізував і осмислював непростий шлях

© Плахотник Ольга, 2025

становлення й розвитку тогочасної системи освіти в Україні (Пономаренко та ін., 2012).

Результати

Науково-педагогічну й дослідницьку діяльність Сава Христофорович розпочав ще будучи інспектором шкіл, коли він виступав перед учителями і працівниками освіти з доповідями, пише ряд статей "Боротьба за навчальний рік на селі" (Чавдаров, 1927а, с. 3–11); "Сільська трудова школа Київської округи за 10 р." (Чавдаров, 1927б); "Агрономізовані 7-річні школи Київської округи" (Чавдаров, 1928) й ін. У процесі аналізу вищеназваних статей, ми бачимо, як Сава Чавдаров намагався відтворити події реорганізації школи в Україні; як він розповідає про успіхи народної освіти в такий непростий час. Ці кроки були його першими здобутками в науці, які з часом перетворили С. Чавдарова у відомого вченого, організатора української освіти.

Акцентувати варто зробити на тому, що 1929 р. став для Сави Чавдарова особливим для його становлення як викладача вищої школи. Цього року він почав викладати педагогіку, історію педагогіки, методику української мови в закладах вищої освіти (Пономаренко та ін., 2012). Учений багато часу став приділяти науково-дослідній роботі, коли став старшим викладачем методики мови і педагогіки на факультеті соціального виховання Київського інституту народної освіти (КІНО) ([Лист про реорганізацію КІНО], 1930). Саме цей час для майбутнього вченого став знаковим для професійного зростання С. Чавдарова як викладача вищої школи й методиста, як учасника реорганізації адміністративних установ освіти та навчальних закладів на території України.

У 1930–1932 рр. відбувається професійний злет Сави Чавдарова. У цей період він стає заступником директора Інституту соціального виховання, а з 1932 р. – професором Інституту соціального виховання ([Справа на заслуженого діяча...], 1943; [Матеріали про стан та роботу...], 1932).

Саме в цій установі Сава Чавдаров, як молодий учений, робить перші кроки в отриманні викладацького досвіду й набуває твердої впевненості щодо виняткової ролі освіти для соціально-економічного розвитку країни й необхідності підготовки вчителів для загальноосвітньої трудової школи. Аналіз відповідних документів переконує, що цей період розвитку освіти був ознаменований реформуванням її змісту, удосконаленням форм і методів навчально-виховного процесу.

Розв'язання питань реформування освіти зумовлювалося кількома обставинами: а) реконструкцією господарства, здійсненням культурної революції, яка поступово відбувалася у країні, відповідно виникненням мережі різних типів інститутів і низьким рівнем підготовки учительських кадрів; б) наявністю розробленої в теоретичному аспекті системи заходів, спрямованих на піднесення справжньої ролі вчителя і народної освіти у суспільстві.

За свідченнями документальних джерел, цей період роботи Сави Чавдарова припадає на роки, коли в галузі вищої педагогічної освіти України відбувалися суттєві зміни. Так, у вересні 1932 р. колегія Наркомосвіти України ухвалила постанову "Про завдання і систему підвищення кваліфікації працівників політехнічної школи", згідно з якою 1932–1933 навчальний рік оголошувався першим роком запровадження вищої освіти для вчителів України. Організація заочного навчання стала складовою діяльності кожного педагогічного навчального закладу. Та необхідно зазначити, що якісний склад науково-педагогічних кадрів не відповідав вимогам вищої педагогічної школи.

У цей час Сава Чавдаров, крім виконання обов'язків заступника директора Інституту соціального виховання, наполегливо працює над першими в історії школи стабільними підручниками з української мови.

Запровадження загального обов'язкового навчання, перехід до систематичного засвоєння наук на основі певних навчальних планів, програм та розкладів сприяли певним зрушенням у роботі загальноосвітньої школи. Усвідомлюючи основну причину недосконалості шкільних програм (особливо для 5–7-х груп – 2-го концентру школи), недосконалості методів роботи та недостатню дисципліну в школах.

Починаючи з 1923 р., в організації шкільної освіти діяли комплексні програми. Головним завданням реалізації цих програм було намагання позбутися деяких з істотних недоліків старої школи, зокрема ізоляваність навчальних предметів один від одного, а також нівелювати відрив шкільного навчання від життя. Програма початкової і середньої школи будувалася навколо єдиного комплексу "життя дитини та оточуючого її середовища", де перевага надавалася праці та її організації у школі. Структура кожної теми поєднувала матеріал трьох розділів програми: природа, праця, суспільство і відповідала принципу – від природи до дитини й від світу до дитини (Кремінь, 2021; Кузьменко, 2019). На основі запроваджених програм, знанням з математики та природознавства надавалася перевага, а література, мова, мистецтво, історія – набували другорядного, допоміжного значення. Зокрема у програмі з біології підкреслювалось, що випускники політехнічної школи мають орієнтуватися в найголовніших галузях виробництва, серед яких сільському господарству належить важливе місце (Програма з біології..., 1932, с. 2–3).

Відповідно за такими само принципами склалися і програми з хімії (Програма з хімії..., 1932) та інших предметів. Тобто нові програми спрямовувались на реалізацію програмно-методичних документів, політехнізацію навчання.

Порівняльний аналіз програми попередніх років свідчить про значне підвищення вимог до рівня знань основ наук і їхнього політехнічного зв'язку із практикою соціалістичного будівництва, що, як вважалося, сприяло науковому підходу до формування професоріатів учнів на уроках та у процесі позашкільної роботи.

Тогочасна сільська школа мала єдиний зміст навчання. Різні ж назви (школи з сільськогосподарським ухилом, агрономізовані семирічки, школи сільської молоді, політехнічної школи колгоспної молоді) зумовлювались специфічними завданнями підготовки учнів до практичної трудової діяльності.

Зміст освіти у період застосування комплексної системи навчання регламентувався спеціальними "Порадниками соціального виховання" (1921–1928), у яких вміщувались директивні матеріали про школу й виховання в Україні, програмні матеріали тощо (Кузьменко, 2019, с. 180–184).

Водночас нам відомо, що до початку 30-х рр. був відсутній урок як основна форма організації навчання. У цей час зберігаються форми та методи, притаманні комплексному підходу (дальтон-план, метод проектів, метод тестів), які спрямовувались на розвиток самодіяльності учнів, їхнє індивідуальне навчання. Як зазначає Сава Чавдаров, у цей період запроваджувався державний контроль за рівнем освітньої підготовки випускників шкіл, посилювалася роль учителя у шкільній освіті, введені обов'язкові для виконання навчальні плани та програми, сам навчальний процес суворо

регламентувався. Відбулася зміна освітньої парадигми: перенесення освітніх пріоритетів з особи того, хто навчається, з педоцентричних засад на авторитарні; робився акцент на зміст освіти і наповнення цього змісту науковістю й ідейністю; заміна активних, пошукових методів самостійного здобуття знань на зміст освіти, чітко закріпленій у навчальних програмах і підручниках (Чавдаров, 1933).

Та активна переорієнтація на широку загальноосвітню підготовку, спрямованість шкільного навчання на отримання вищої освіти вимагали нових підходів до відбору навчального матеріалу, побудови навчального плану та програм. У постанові "Про початкову і середню школу" зазначалось, що школа ще не цілком відповідає тим величезним вимогам, що ставить перед нею сучасний стан соціалістичного будівництва. Зазначалось, що основний недолік школи в цей момент полягав у тому, що навчання в школі не давало задовільного обсягу загальноосвітніх знань і незадовільно розв'язувало завдання підготовки для технікумів і вищої школи людей, які добре опанували основи наук (фізика, хімія, математика, рідна мова, географія тощо). Особливо підкреслювалось, що за цих умов політехнізація школи набирала в багатьох випадках формального характеру і не готувала учнів.

Тож, як бачимо, ідея комплексних програм була, фактично, скомпроментована, і на початку 40-х рр. вони були зняті з використання, а педагогі-теоретики до цієї ідеї більше не поверталися.

Вивчення історико-педагогічної літератури й архівних джерел переконує, що на теоретичну розробку і практичне застосування тодішніх навчальних планів впливали політичні й ідеологічні установки, соціально-економічні реалії й напрями економічного розвитку, а також домінуючі педагогічні ідеї. І саме за навчальними планами можна відстежити пріоритети державної політики в галузі освіти.

Навчальні плани та програми, як відмічають автори нарисів з історії розвитку авторських навчально-виховних закладів в Україні (кінець XIX–XX ст.) і збірника документів, представлених у Бюлетені НКО УРСР № 4–5, були затверджені у січні 1932 р., а у лютому цього ж року, без належного теоретичного обґрунтування та експериментально-дослідної перевірки, обговорення та доопрацювання, стали обов'язковими для всіх загальноосвітніх навчальних закладів (Курило та ін., 2010).

Сава Чавдаров працює над удосконаленням методики викладання української мови у школах, розробляє загальні питання методики навчання предмету, зокрема, викладання фонетики і граматики, орфографії, пунктуації, розвитку мовленнєвих здібностей учнів на уроках української мови (Кузьменко, 2018).

Варто зазначити, що в пошуках шляхів раціонального розв'язання проблеми підготовки науково-педагогічних кадрів Сава Чавдаров застосовував різні форми роботи, які сприяли поліпшенню їхньої якості. Учений багато уваги приділяв зміцненню зв'язку інституту зі школою шляхом проведення республіканських педагогічних читань, виїзних засідань відділів, які систематично проводилися в обласних центрах республіки з питань навчання і виховання учнівської молоді.

Переймаючись проблемою забезпечення комплектування педагогічних інститутів тими абітурієнтами, які мають покликання та придатність до педагогічної роботи, керівники освіти розглядають питання вдосконалення правил прийому до університетів та педінститутів. Відомо, що боротьба за якісну підготовку кадрів була досить жорсткою. Тих студентів, які у процесі навчання "виявили непридатність до педагогічної роботи",

рекомендувалось навіть виключати з педагогічних інститутів, щоб відновити обов'язкове стажування. А після закінчення навчання передбачалось обов'язкове стажування й диплом учителя міг видаватись лише тим, хто справді професійно відповідав здібностям до учительської справи.

Вивчаючи педагогічний доробок (статті, замітки, виступи) Сава Чавдарова, бачимо, що він активно проводив наукові пошуки для розв'язання потреб педагогічної науки. До того ж, у цей час С. Чавдаров приділяв велику увагу вивченню передового педагогічного досвіду, зокрема дослідженням з методики викладання української мови, що дозволило йому читати лекції на високому науково-педагогічному рівні. С. Чавдаров постійно вдосконалював свою педагогічну майстерність завдяки можливості запозичити кращий досвід у своїх колег. З цією метою С. Чавдаров відвідує лекції М. Грищенка, О. Астряба, які також, як і сам Сава Христофорович, були знаними фахівцями й мали повагу серед колег і студентів. С. Чавдаров постійно відточував свою педагогічну майстерність, демонстрував демократичний стиль управління, вивчав і застосовував на практиці нові форми і методи викладання. Це дало можливість вченому закласти основи майбутньої наукової школи, передати свою професійну майстерність тим, хто працював поряд з ним і міг спостерігати за кращими зразками творення педагогічної науки і практики.

Починаючи з 1933 до 1941 р., учений поєднував свою роботу з посадою завідувача відділу мови й літератури та виконував обов'язки заступника директора з наукової роботи в Українському науково-дослідному інституті педагогіки.

Період роботи С. Чавдарова в УНДІПі у 30-х – початку 40-х рр. XX ст. був надзвичайно насиченим і плідним. Адже з перших днів заснування інституту тут працювали відомі вчені, педагоги, психологи, діячі народної освіти, методисти, серед яких були С. Ананьїн, М. Демків, Я. Мамонтов, В. Помагайба, Я. Ряппо, І. Соколянський, Я. Чепіга, які створили міцний фундамент для наукових досліджень із питань педагогіки і психології, методики й дидактики. Так, зокрема, В. Помагайба, з ким активно співпрацював Сава Чавдаров, очолював дослідження проблем дидактики, Г. Костюк – експериментальну педагогіку (Мадзігон та ін., 2002).

В інституті з'являються провідні вчені, які спрямовують свої дослідження для поліпшення шкільних підручників, методичних посібників для вчителів, з'являються фундаментальні наукові праці, які допомагають вчителям удосконалити свої знання з загальної та вікової психології, зокрема робота Г. Костюка "Психологія", якою вчителі і викладачі вищої школи послуговуються дотепер.

Працювати в Українському науково-дослідному інституті педагогіки на початку 30-х рр. було складно, адже саме в цей період відбувалось насаджування командно-адміністративної системи в народній освіті.

Керівникам інституту було запропоновано вдосконалити план наукової роботи й зосередитись на підготовці методичної літератури для вчителя, яка була б наповнена практичним досвідом, а також рекомендувалось удосконалити програми та зайнятись підготовкою стабільних підручників (Мадзігон та ін., 2002).

Було запропоновано переглянути штат співробітників інституту та зміцнити його науковими працівниками-партійцями. Під таким тиском важко було працювати і творити, однак співробітники інституту продовжували наукову й науково-методичну діяльність.

У цей час Сава Христофорович багато працював над удосконаленням методики викладання української мови

в школах, розробляє загальні питання цієї проблематики, з методики викладання фонетики і граматики, навчання орфографії, пунктуації, методики розвитку мовлення учнів на уроках української мови. Він створив посібник для вчителів "Як викладати українську мову в початковій школі" (1934), підготував монографію "Методика викладання української мови в початковій школі" (1937). Сава Христоревич є автором підручників "Українська мова" для 1, 2, 3, 4 класів початкової та восьмирічної школи, підручників для 1, 2, 3, 4 класів шкіл для слабозорих. Більшість із них витримали близько 30 перевидань.

С. Чавдаров викладав методику української та російської мов, написав наукові статті з питань дидактики, зокрема, "Повторення", "Вправи" та ін. Першим систематичним курсом методики української мови стала його праця "Методика викладання української мови в середній школі" (1938), де проаналізовано напрями викладання граматики, правопису, вміщено рекомендації із застосування різних методів навчання залежно від характеру матеріалу, рівня підготовки учнів, мети уроку.

У своїх численних доповідях на республіканських нарадах методистів української мови, різноманітних конференціях з педагогіки та психології С. Чавдаров обґрунтував шляхи підготовки учнів до практичної діяльності, спеціалізацію шкіл за одним напрямом, запровадження додаткового навчання з окремих видів роботи на вибір учнів (фуркації), забезпечення широкого зв'язку теорії з практикою у викладанні, зміцнення практичних умінь у гуртковій роботі школярів.

3 вересня 1939 р. С. Чавдаров став професором педагогіки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, а згодом – наказом ректора О. М. Русько № 31 від 20 січня 1944 р. – завідувачем кафедри педагогіки (Накази ректора № 19–96, 1944).

Працюючи професором кафедри педагогіки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, Сава Чавдаров багато уваги приділяв науково-дослідній роботі з проблем педагогіки. Цей напрям його діяльності був надзвичайно доцільним, адже вищі школи в тогочасній Україні були виключно навчальними установами й основним завданням вищих навчальних закладів освіти була навчальна робота. Науково-дослідна робота студентів не входила до основних завдань підготовки фахівців. Наукова робота проводилася спеціальними науково-дослідними установами, тому викладачі вищих навчальних закладів поєднували викладацьку діяльність з роботою у цих установах.

Керуючи навчально-виховною та науково-дослідною роботою кафедри педагогіки, С. Чавдаров зосереджує увагу на питаннях дидактики вищої школи, вивченню досвіду видатних учених-педагогів, зокрема К. Ушинського й інших. Переосмислюючи всю попередню науково-дослідну діяльність, Сава Чавдаров систематизує свої напрацювання та занурюється в роботу з підготовки та виданням посібника для педагогічних вищих шкіл "Педагогіка" (1940) за його редакцією. Варто акцентувати увагу на тому факті, що цей посібник для вищої школи вперше вийшов українською. Учений є автором більшості розділів цього видання: "Методи навчання"; "Перевірка і оцінка знань учнів"; "Перевірні іспити" й ін. (Бендерський та ін., 1940).

Важливо зазначити, що С. Чавдаров стисло охарактеризував в історичному ракурсі основні напрями в дидактиці минулого, обґрунтував завдання освіти й навчання, проаналізував поняття "загальна освіта" та "політехнічна освіта", чим підкреслив необхідність формування систематичних знань учнів з окремих

дисциплін. А ще варто виділити позицію С. Чавдарова щодо відсутності універсалізації будь-якого методу навчання. У розділі "Методи навчання" учений зауважує, що були спроби проголосити один метод універсальним. Одні висували з метою універсалізації так званий "лабораторний" метод, інші – "дослідний", треті – "бесіду"... і т. д. (Бендерський та ін., 1940). Однак учений відкидав будь-який один універсальний метод, наголошуючи на розумному й доцільному для певної аудиторії поєднанні методів навчання, засвідчуючи це у своїх наукових роботах (Чавдаров, 1941а, 1941б). Савою Чавдаровим було чітко вперше сформульовано висновок про зв'язок між методами навчання та про вміння сполучати різні методи, вчасно переходити від одного до іншого, як запоруку успішного навчання. С. Чавдаров переконаний у тому, що кращі методи виробляються шкільною практикою (Чавдаров, 1941б).

Робота С. Чавдарова спрямовувалась на наукове і практичне обґрунтування методів навчання, які він рекомендував застосовувати у практиці роботи вчителів і викладачів вищої школи. С. Чавдаров вважав, що найбільш необхідними для вчителів є бесіда, розповідь учителя, робота з підручником, тренувальні вправи в системі, самостійна робота. Для вищої школи визнавалася головною науково-дослідна робота студентів поряд з іншими методами навчання у вищій школі. Практика свідчила про те, що внаслідок умілого поєднання методів і прийомів роботи у процесі навчання підвищується і якість знань.

Важливо звернути увагу на те, що він не лише пише підручники, статті, методичні рекомендації, але й бере активну участь у підготовці наукового видання як редактор журналу "Наукові записки" (1939).

Науково-дослідна робота з педагогіки стала для С. Чавдарова визначальною в діяльності вищої школи, водночас велике значення надавалось науково-методичному її спрямуванню.

Учений не оминає своєю увагою стан професійної підготовки кадрів, який для С. Чавдарова стає одним із провідних питань.

Проаналізувавши стан справ, для реалізації державної освітньої політики С. Чавдаров запропонував два шляхи: поєднання теоретичного навчання із практикою, запровадження додаткового навчання практичного змісту. Учений обґрунтовано вважав за потрібне перебудувати навчальні програми, підручники, особливо з фізики, хімії, природознавства, математики, враховуючи природний зв'язок основ наук з технікою і практичним життям; запровадити в школах обов'язкові лабораторно-практичні заняття з фізики, хімії і природознавства; увести виконання практичних робіт до програми шкільних іспитів тощо.

Як стверджує М. Ярмаченко, саме період із 1937 по 1941 р. був досить продуктивним у роботі Українського науково-дослідного інституту педагогіки (Ярмаченко, 2001, с. 39).

Він підкреслює, що керівники інституту (директор інституту Й. Ліпман і його заступник С. Чавдаров) постійно виступають з аналітичними доповідями на освітняських конференціях і нарадах, пишуть статті в центральній педагогічній пресі. Робота інституту спрямовувалась також і на підготовку та видання фундаментальних праць з педагогіки та психології, а також велика увага приділялась методиці української мови, літератури й ін.

Дуже важливою для вдосконалення роботи вищої школи стала Республіканська нарада викладачів педагогіки і психології, яка була організована і проведена

НКО УРСР у лютому 1939 р. Центральною проблемою для обговорення став стан і завдання науково-дослідної роботи з педагогіки і психології. На цій нараді основними доповідачами були С. Чавдаров і Г. Костюк. Унаслідок роботи наради було окреслено шляхи зміцнення зв'язків між Науково-дослідним інститутом педагогіки та відповідними кафедрами вищих навчальних закладів. Саме у цей час було проведено ще ряд республіканських нарад методистів, де порушувались питання вдосконалення шкільного навчання та науково-методичного забезпечення з літератури й інших дисциплін, зокрема з географії, історії, математики, працівників позашкільної освіти (Ярмаченко, 2001, с. 40). У цей час УНДІПом було підготовлено й видано перші українські підручники для вищої школи: з психології за редакцією Г. Костюка (1939) і педагогіки С. Чавдарова (1940) і з методики викладання української мови в початковій школі, які були оцінені педагогічною громадськістю. У період війни 1941–1945 рр. Науково-дослідний інститут педагогіки тривалий час не працював і лише у жовтні 1943 р., після звільнення значної території України від німецької окупації, інститут відновив свою діяльність у Харкові.

3 січня 1944 р. УНДІП переїхав до Києва. Директором інституту на той час був відомий український психолог П. Чамата.

У 1944–1945 рр. в Україні відновили свою роботу шість університетів, 20 педагогічних інститутів, 18 учительських інститутів, 77 педагогічних училищ. Для забезпечення педагогічними кадрами шкіл було прийняте рішення у 1945 р. про достроковий випуск.

Керівникам і організаторам освіти тогочасної України було поставлено багато завдань. Ці завдання були не лише в підготовці педагогічних кадрів для освіти, але й у необхідності сприяти розвитку педагогічної науки. Повернувшись з евакуації, у 1943 р. С. Чавдаров продовжив керувати роботою Українського науково-дослідного інституту педагогіки на посаді заступника директора, суміщаючи (з 1944 р.) з роботою завідувача кафедри педагогіки Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

У перші повоєнні роки робота інституту спрямовувалась на дослідження проблеми вдосконалення змісту освіти, форм і методів навчання і виховання дітей і молоді, розширювались дослідження проблем підвищення рівня викладання окремих дисциплін, виховання учнів на уроках і в позакласній роботі. Багато уваги приділялась патріотичному й інтернаціональному вихованню, та особливо – вивченню проблем дидактики й методик навчання окремих дисциплін.

Зусилля науковців зосереджувались на проблемах теоретичного обґрунтування змісту освіти у школі й експериментальній перевірці нових програм, підручників і навчальних посібників. Під керівництвом В. Помагайби в Інституті педагогіки працювала велика група науковців над дослідженнями проблем дидактики. До цієї групи входив і сам С. Чавдаров, який працював над методикою навчання мови разом з В. Масальським та А. Медушевським. Сава Христофорович в цей час особливо тісно співпрацює з В. Богданович, Т. Горбунцовою й іншими науковцями над методикою початкової освіти.

У перші повоєнні роки українським науковцям доводилося переживати великі труднощі в розвитку педагогічної науки. Та все ж у 1945–1958 рр. вийшов ряд наукових праць, які допомагали в організації навчальної і методичної роботи шкіл. Так, вийшов збірник "Школа Закарпаття" (1946), "К. Д. Ушинський" авторів С. Чавдарова і М. Даденкова.

Повоєнний період відзначається подальшим поглибленням досліджень учених Київського університету ім. Т. Г. Шевченка та Інституту педагогіки. У 1948 р. при Інституті було відкрито постійно діючу Республіканську педагогічну виставку (у 1977 р. реорганізовано в Педагогічний музей УРСР).

Робота в Університеті та УНДІПі давала можливість С. Чавдарову дуже плідно співпрацювати зі своїм колегою Олександром Романовичем Мазуркевичем над створенням нових підручників з української мови і літератури. Наказом Міністра освіти УРСР Г. Пінчука від 22 жовтня 1954 р. № 845-К "Про забезпечення своєчасної підготовки до друку в 1955 році підручників з української мови та літератури для шкіл УРСР" було наказано надати творчу відпустку для праці над виготовленням шкільних підручників таким авторам-науковцям інститутів Міністерства освіти УРСР:

Директорові УНДІПу – проф. Чавдарову С. Х. з 10 листопада до 20 грудня ц. р.

Старшому науковому працівникові УНДІПу Мазуркевичу О. Р. – з 25 жовтня по 25 грудня ц. р. (Наказ Міністра освіти..., 1954).

Варто зазначити, що О. Мазуркевич завжди високо цінував літературний, педагогічний і науковий таланти С. Чавдарова. Так, у своїй рецензії "Дослідження, що збагачує педагогічну науку", яка присвячена аналізу роботи С. Чавдарова "Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка", О. Мазуркевич наголосив, що С. Чавдаров збагатив і доповнив вивчення життя й діяльності Т. Г. Шевченка в нерозривному зв'язку з історією передових педагогічних ідей того часу, розвинув бачення проблеми соціального виховання молоді (Мазуркевич, 1954, с. 3–4).

Неділько Г. оцінив роботу С. Чавдарова у "Літературній газеті" в розділі "Книжковий огляд", де йдеться про вагомий внесок ученого у вивчення історії української літератури. У рецензії зазначалось, що "книга проф. С. Чавдарова корисна і потрібна... Вона займе належне місце в науковій літературі про великого сина українського народу" (Неділько, 1954, с. 3).

Ходорківський І. в рецензії на роботу "Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка" зазначив, що "ця робота стала першим глибоким дослідженням проблеми і що С. Чавдаров зробив велику й корисну справу, коли під час свого дослідження зібрав цінний матеріал про педагогічні погляди Т. Г. Шевченка, які можна творчо застосовувати в навчально-виховному процесі як загальноосвітньої, так і вищої школи" (Ходорківський, 1954, с. 57).

Глибоке знання як середньої загальноосвітньої, так і вищої школи, широка ерудиція С. Чавдарова дає можливість успішно продовжувати роботу на кафедрі педагогіки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, де зосереджувалась увага на питаннях удосконалення самостійної науково-дослідної роботи студентів, педагогічної практики, поліпшенні підготовки вчителів у системі університетської освіти, сприянню видання підручників і навчальних посібників (Звіт про роботу..., 1955; Звіт про роботу..., 1956; Звіт про роботу..., 1959; Звіт про роботу..., 1962).

Наукові інтереси вченого в цей період пов'язані з розробкою найважливіших питань навчально-виховної роботи у вищій школі. Він очолював велику групу викладачів і наукових співробітників, які займалися дослідженням питань дидактики вищої школи. Під його керівництвом і за безпосередньої участі, в університеті під студентів, які готувались до роботи у вищій школі (зокрема, викладачів

філософії, історії), аспірантів і молодих викладачів викладався курс "Основи педагогіки вищої школи".

Подальша діяльність С. Чавдарова зосереджувалась не лише на вищій школі, але й на підготовці навчальної літератури, особливо для молодших школярів, розроблялася на загальносоюзному рівні й перекладалася українською для шкіл УРСР, за окремим винятком підручників і навчальних посібників із навчання грамоти, читання, української й російської мов, які готувалися українськими авторами.

Уся науково-педагогічна й дослідна діяльність С. Чавдарова характеризується його тісною співпрацею з багатьма українськими науковцями, вченими-методистами та вчителями-практиками, хто свої знання переносив у створення підручників і методичних посібників з української мови для вчителів середніх шкіл та для підготовки вчителів початкової школи. Так, вагомим результатом співпраці С. Чавдарова, В. Масальського, С. Канюки, В. Сухомлинського стали ряд науково-методичних праць. Зокрема, вийшли роботи С. Чавдарова "Деякі зауваги про роботу з підручником української мови в початковій школі" (1948), "Система повторення учебного матеріалу" (1940), "Повторюйте систематично, вдумливо" (1950), "Як готувати домашні завдання" (1948). Виходять роботи "Культура мови в початковій школі" (С. Чавдаров, В. Масальський, 1949 р.), "Конспект методики навчання української мови в початковій школі, для заочників педучилищ" (С. Канюка, 1948 р.), "Завдання початкової школи в боротьбі за піднесення грамотності учнів" (С. Канюка, 1949 р.), "Навчання мови в I–IV класах" (Сухомлинський, 1952).

С. Чавдаров був одним з організаторів наукової сесії Науково-дослідного інституту педагогіки Української РСР, яка відбулась 3–5 липня 1951 р. у Донецьку. Головним на повістці денній сесії було обговорення проблем теорії і практики навчання української мови. До її роботи було залучено вчителів середніх шкіл майже всіх областей республіки. Продовження обговорень відбулося на науковій сесії Науково-дослідного інституту педагогіки та "Педагогічних читаннях", які відбулися 3–6 липня 1952 р. у Києві.

Як результат науково-методичної діяльності С. Чавдарова, у нього з'являється ряд матеріалів з досвіду викладання української мови, праці лінгвістів і методистів не лише України, а й інших республік, а також методичні збірники й журнали, які сприяли розвитку теоретичної думки в галузі методики, значною мірою допомагали вітчизняним педагогам. Зокрема, у 1949 р. у видавництві "Радянська школа" вийшов методичний збірник "Українська мова і література в школі" (вип. I), у 1950 р. – II випуск цього збірника, з 1951 р. видається журнал "Українська мова і література в школі". На розвитку методики навчання української мови позитивно позначилися опрацювання основ педагогіки і психології, видання педагогічних творів українською мовою, дальший розвиток мовознавства, зокрема вихід у світ нових посібників для студентів-філологів і викладачів шкіл із сучасної української мови. Книга С. Чавдарова "Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі" вийшла третім виданням у 1946 р.

Унаслідок аналізу наукових праць і документів бачимо, що в 1945–1952 рр. ХХ ст. висвітлювалися такі загальні методичні питання: ідейність у викладанні мови, світогляд і культура мови випускників, завдання поліпшення викладання української мови й педагогічний досвід, підготовка учнів до іспитів, вивчення мов у старших класах.

Загалом, підручники і навчальні посібники С. Чавдарова, які були видані у 50–60-ті рр., сприяли активізації розумової діяльності учнів і студентів, реалізації індивідуального й диференційованого підходу в організації навчання, спонукали до поглиблення та самостійного отримання знань.

Безсумнівно, що робота завідувача кафедри та викладацька діяльність ученого сприяли професійному зростанню і вплинула на формування його педагогічних поглядів, передаючи естафету наступному поколінню дослідників.

Помер С. Чавдаров 20 вересня 1962 р. у Києві на 71 році життя та похований на Байковому цвинтарі. Наказом ректора Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка № 879, параграф 7 від 23 жовтня 1962 р. І. Швецем було засвідчено: "Відрахувати зі списків професорсько-викладацького складу університету зав. каф. педагогіки професора Чавдарова Саву Христофоровича у зв'язку із смертю. З 20.IX.62 р. Підстава: Посвідчення РАЦСу" (Накази ректора 1962 р..., 1962).

Дискусія і висновки

За 50 років своєї неперервної педагогічної діяльності С. Чавдаров пройшов шлях від простого вчителя до відомого вченого і зробив величезний внесок у дослідження актуальних проблем педагогіки. У своїх працях узагальнив досвід розвитку шкільної освіти й педагогічної науки в Україні. Він є автором близько 200 наукових праць, зокрема досліджень з історії педагогічної думки в Україні, підручників з педагогіки, методичних посібників.

Саву Христофорович до останніх днів свого життя поєднував роботу в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка та Українському науково-дослідному інституті педагогіки, працюючи над питаннями системи організації навчального матеріалу, методів його викладу. Багато уваги приділялась дидактичним закономірностям процесу засвоєння знань, форм і методів навчання, що спонукає нинішніх дослідників проблем дидактики до творчого використання педагогічної спадщини С. Чавдарова.

Кожен період науково-педагогічної й дослідницької діяльності вченого відбувався під впливом педагогічної думки та практики 20–60-х рр. ХХ ст. У цей період остаточно сформувалися основні погляди Сави Чавдарова на мету, зміст і методи навчання у середній і вищій школі. Учений надавав великого значення новим на той період наукам – дитячій психології, експериментальній педагогіці та підсумовував своє бачення в наукових працях, методичних рекомендаціях для вчителів і керівників освіти різних рівнів.

Нині його напрацювання широко використовуються науково-педагогічними працівниками, учителями та викладачами вищої школи в контексті створення програм, підручників, методичних посібників з різних дисциплін, розробки методичних рекомендацій тощо.

Особистість Сави Христофоровича Чавдарова цікава сучасній педагогічній спільноті своєю неоднозначністю. Адже йому притаманні глибокі історико-педагогічні знання, знання теорії навчання, вироблені внаслідок прочитання у вивчення праць Я. А. Коменського, К. Ушинського, кращих зразків зарубіжної педагогіки, що відобразилось у певних суперечливих і навіть досить критичних судженнях його сучасників, послідовників і біографів.

Аналіз архівних джерел, наукової літератури дає підстави для висновку про різновекторне сприймання особистості вченого та його наукової діяльності в різні історичні періоди розвитку української школи, зумовлені суспільно політичними умовами часу, у якому жив

С. Чавдаров, а також певним суб'єктивізмом дослідників педагогічної спадщини цієї непересічної особистості. Однак діяльність ученого не залишилась не поміченою. Його науково-педагогічна й дослідницька діяльність спонукає до роздумів і реалізації вартих уваги методичних порад щодо організації освітнього процесу загальноосвітньої і вищої школи України.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- [Лист про реорганізацію КІНО]. (1930, 11 вересня). Ф. XXIX, № 427. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- [Лист про реорганізацію КІНО]. (1930, 11 вересня). Ф. XXIX, № 427. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- [Матеріали про стан та роботу Київського інституту соціального виховання...]. (1932). Ф. 166, Оп. 10, Спр. 806. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- [Справа на заслуженого діяча науки УРСР С. Х. Чавдарова]. (1943, 25 грудня). Ф. 1, Оп. 24, Спр. 71. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- Бендерський, Б. С., Брук, М. С., & Чавдаров, С. Х. (1940). *Педагогіка*. У С. Х. Чавдаров, (Ред.). Радянська школа.
- Звіт про роботу кафедр суспільних наук... (1954–1955). Ф. 4621, Оп. 3, Спр. 3. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- Звіт про роботу кафедр суспільних наук... (1955–1956). Ф. 4621, Оп. 3, Спр. 18. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- Звіт про роботу кафедр суспільних наук... (1958–1959). Ф. 4621, Оп. 3, Спр. 87. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- Звіт про роботу кафедр суспільних наук... (1961–1962). Ф. 4621, Оп. 3, Спр. 87. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- Кремін, В. Г. (Ред.). (2021). *Енциклопедія освіти*. Юрінком Інтер.
- Кузьменко, А. Ю. (2019). Дидактичні принципи структурування освітнього змісту: історико-педагогічний підхід (20–30-ті роки ХХ століття). *Педагогічні науки*, 180, 180–184. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2019_180_37
- Кузьменко, А. Ю. (2018). *Дидактичні ідеї підручникотворення у педагогічній спадщині С. Х. Чавдарова. Проблеми сучасного підручника*. Інститут педагогіки НАПН України
- Курило, В. С., Березівська, Л. Д., & Дічек, Н. П. (2010). Нариси з історії розвитку авторських навчально-виховних закладів в Україні (кінець ХІХ – ХХ ст.). У О. В. Сухомлинської (Ред.). ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка".
- Мадзігон, В. М., Савченко, О. Я., & Ярмаченко, М. Д. (2002). *Інститут педагогіки: погляд через роки*. АПН України.
- Мазуркевич, О. Р. (1954). *Дослідження, що збагачує педагогічну науку*. Радянська освіта.
- Накази ректора 1962 р.: Наказ № 879, § 7. (1962). Ф. б. н., Оп. 5, Од. зб. 413. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- Накази ректора № 19–96 за 1944 р. (1944). Ф. б. н., Оп. 5, Од. зб. 25. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.
- Неділько, Г. (1954). Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка: Рецензія. *Літературна газета*, 12, 3.
- Пономаренко, Л. О., Пеева, С. П., & Айвазова, Л. М. (Упоряд.). (2012). *Сава Христоворочив Чавдаров: До 120-річчя від дня народження*. Нілан-ЛТД.
- Програма з біології для старшого концентру (V–VIII груп) семирічної політехнічної школи. (1932). Радянська школа.
- Програма з хімії для політехнічної школи VI–VIII груп. (1932). Радянська школа.
- Ходорківський, І. (1954). Педагогічні ідеї Т. Г. Шевченка: Рецензія. *Радянська школа*, 1, 57–62.
- Чавдаров, С. Х. (1927а). Боротьба за навчальний рік на селі: Тези доповіді на пленумі методсекції сільської школи. *Бюлетень Київської окружної інспектури народньої освіти*, 4, 3–11.
- Чавдаров, С. Х. (1927б). Сільська трудова школа Київської округи за 10 р. *Бюлетень Київської окружної інспектури народньої освіти*, 6, 20–37.
- Чавдаров, С. Х. (1928). Агрономізовані 7-річні школи Київської округи. *Шлях освіти*, 11, 76–91.
- Чавдаров, С. Х. (1940). *Педагогіка*. Радянська школа.

- Чавдаров, С. Х. (1941а). *Організація методичної роботи в школі*: Збірка статей з досвіду роботи. Радянська школа.
- Чавдаров, С. Х. (1941б). *Педагогіка*. Радянська школа.
- Ярмаченко, М. Д. (2001). Реформування освіти та педагогічної науки в Україні: історія та сучасність. *Директор школи, ліцею, гімназії*, 3, 18–42.

References

- [Case against Honored Scientist of the Ukrainian SSR S. Kh. Chavdarov]. (1943, December 25). F. 1, Op. 24, File 71. Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- [Letter on the reorganization of the KINO]. (1930, September 11). F. XXIX, No. 427. Archives of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
- [Materials on the state and work of the Kyiv Institute of Social Education...]. (1932). F. 166, Op. 10, File 806. Central State Archive of the Higher Bodies of Government and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- Benderskyi, B. S., Brook, M. S., & Chavdarov, S. Kh. (1940). *Pedagogy* In S. Kh. Chavdarov (Ed.). Soviet school.
- Biology program for the senior concentration (V–VIII groups) of the seven-year polytechnic school. (1932). Soviet school.
- Chavdarov, S. Kh. (1927). The rural labor school of the Kyiv district for 10 years. *Bulletin of the Kyiv District Inspectorate of Public Education*, 6, 20–37.
- Chavdarov, S. Kh. (1927). The struggle for the school year in the village: Abstracts of a report at the plenum of the method section of a rural school. *Bulletin of the Kyiv District Inspectorate of Public Education*, 4, 3–11.
- Chavdarov, S. Kh. (1928). Agronomized 7-year schools of the Kyiv district. *The path of education*, 11, 76–91.
- Chavdarov, S. Kh. (1933). The Polytechnic School of the Kyiv region in the struggle for the implementation of the party's resolutions on schools. *Communist Education*, 1, 81–96.
- Chavdarov, S. Kh. (1940). *Pedagogy*. Soviet school.
- Chavdarov, S. Kh. (1941a). *Organization of methodological work in school*: Collection of articles from work experience. Soviet school.
- Chavdarov, S. Kh. (1941b). *Pedagogy*. Soviet school.
- Chemistry program for the polytechnic school of VI–VIII groups. (1932). Soviet school.
- Khodorkovsky, I. (1954). Pedagogical Ideas of T. G. Shevchenko: Review. *Soviet School*, 1, 57–62.
- Kremyn, V. G. (Ed.). (2021). *Encyclopedia of Education*. Yurinkom Inter.
- Kurylo, V. S., Berезivska, L. D., & Dichek, N. P. (2010). *Essays on the History of the Development of Authorial Educational Institutions in Ukraine (late 19th – 20th centuries)*. In O. V. Sukhomlynska (Ed.). DZ "LNU named after Taras Shevchenko".
- Kuzmenko, A. Yu. (2018). *Dydaktychni ideji pidruchnykotvorennia u pedahohichnii spadshchyni S. Kh. Chavdarova. Problemy suchasnoho pidruchnyka*. Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy.
- Kuzmenko, A. Yu. (2018). Didactic principles of structuring educational content: a historical and pedagogical approach (20–30 years of the 20th century). *Pedagogical sciences*, 180, 180–184. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2019_180_37
- Madzigon, V. M., Savchenko, O. Ya., & Yarmachenko, M. D. (2002). *Institute of Pedagogy: A Look Through the Years*. Academy of Sciences of Ukraine.
- Mazurkevych, O. R. (1954). Research Enriching Pedagogical Science. *Soviet Education*, 35.
- Nedilko, G. (1954). Pedagogical ideas of Taras Grigorovich Shevchenko: Review. *Literaturna Gazeta*, 12, 3.
- Ponomarenko, L. O., Peeva, S. P., & Aivazova, L. M. (Eds.). (2012). *Sava Khristoforovich Chavdarov: To the 120th anniversary of his birth*. Nilan-LTD.
- Rector's Orders 1962: Order No. 879, § 7. (1962). F. b. n., Op. 5, Od. zb. 413. Archives of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
- Rector's Orders No. 19–96 for 1944 (1944). F. b. n., Op. 5, Od. zb. 25. Archives of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
- Report on the work of the departments of social sciences... (1954–1955). F. 4621, Op. 3, Sp. 3. Archives of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
- Report on the work of the departments of social sciences... (1955–1956). F. 4621, Op. 3, Sp. 18. Archives of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
- Report on the work of the departments of social sciences... (1958–1959). F. 4621, Op. 3, Sp. 38. Archives of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
- Report on the work of the departments of social sciences... (1961–1962). F. 4621, Op. 3, Sp. 87. Archives of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
- Yarmachenko, M. D. (2001). Reforming Education and Pedagogical Science in Ukraine: History and Modernity. *Director of School, Lyceum, Gymnasium*, 3, 18–42.

Отримано редакцією журналу / Received: 17.04.25
Прорецензовано / Revised: 24.06.25
Схвалено до друку / Accepted: 27.06.25

Olga PLAKHOTNIK, DSc (Ped.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-7732-5554
e-mail: olgaplakhotnik@hotmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SCIENTIFIC, PEDAGOGICAL AND RESEARCH ACTIVITIES OF SAVA CHAVDAROV

Background. *The article is devoted to the study of the creative career of Sava Chavdarov. The study is based on literary and archival sources which confirm the insufficient development of the issue of theoretical substantiation of the main directions of his scientific and pedagogical and research activities. The ideological and moral convictions of the scientist, his worldview positions remained almost unchanged throughout the entire period of his active teaching career. However, the analysis of S. Chavdarov's creative heritage shows that there are different stages of his pedagogical activity which differ in content and nature.*

Results. *The systematisation and generalisation of S. Chavdarov's creative heritage, his contribution to the development of education in Ukraine in the 20-60s of the XX century became the basis of our study. Using biographical, historical and systemic, phenomenological, logical and theoretical methods as tools for studying the national history of pedagogy, we have attempted to analyze his scientific, pedagogical and research activities.*

The main feature of Sava Chavdarov's pedagogical activity is its harmonious combination with constant scientific research. For Sava Chavdarov, his teaching work in higher education and research institutions was a powerful stimulus for pedagogical research to scientifically substantiate fundamentally new theoretical foundations of didactics, improve the content of education and educate pupils and students.

Conclusions. *The theoretical and practical ideas of the scientist were reflected in various areas of his scientific and pedagogical activity: a) in the in-depth study of didactic problems; b) in methodological and research activities; c) in the theory and practice of organizing and providing educational work in secondary and higher education; d) in the preparation of educational and methodological support for secondary school students, teachers and students, as well as in the training of teachers and higher education teachers.*

Keywords: *scientific and pedagogical and research activities of Sava Chavdarov, scientific substantiation of new theoretical foundations of didactics, improvement of educational content, educational and methodological support, professional training of teachers and higher education teachers.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; або в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results